

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

УДК 343.436

DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-04

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БУЛІНГУ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Градова Ю. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Артамонова М.,

студентка 3 курсу юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

АНОТАЦІЯ: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому травля і знущання в шкільному середовищі хоча й не нова проблема, але масштаби та глибина цих дій набули значного поширення саме останнім часом. За результатами дослідження, проведеного UNICEF в Україні, станом на липень 2017 року 67% дітей віком від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу лише за останні 2-3 місяці. З урахуванням прийняття нового закону, що регулює діяння, під які підпадає булінг, стає очевидним інтерес не тільки суспільства, але й держави стосовно даного питання. Це дає підстави стверджувати про вкрай актуальний характер врегулювання, подолання та попередження такого явища як булінг. Тому автори ставили собі за мету з'ясувати зміст поняття та ознаки булінгу з метою відмежування його від суміжних понять; дослідити соціально-психологічні причини, умови виникнення та зміст сутнісної небезпеки булінгу. Авторами було досліджено нормативно-правове врегулювання даного явища в Україні та зарубіжних країнах. Проаналізовано Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» та «Про освіту» щодо визначення діянь, які кваліфікуються як булінг. Наведено статистичні дані щодо розповсюдження булінгу у шкільному середовищі та з'ясовано, які недоліки в реалізації виконання заходів протидії булінгу існують в Україні. Зазначена адміністративна відповідальність, що передбачена за вчинення даних дій. Запропоновано оптимальні шляхи вирішення проблеми булінгу з урахуванням зарубіжного досвіду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: булінг, насильство, кібербулінг, булер, жертва, антибулінгова компанія.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БУЛЛИНГА: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Градова Ю. В.,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры конституционного
и муниципального права
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы, 4,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Артамонова М.,

студентка 3 курса юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы, 4,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

АННОТАЦИЯ: человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Поэтому травля и издевательство в школьной среде хотя и не новая проблема, но масштабы и глубина этих действий получили широкое распространение именно в последнее время. По результатам исследования, проведенного UNICEF в Украине, по состоянию на июль 2017 67% детей в возрасте от 11 до 17 лет сталкивались с проблемой буллинга только за последние 2-3 месяца. С учетом принятия нового закона, регулирующего действия, под которые подпадает буллинг, становится очевидным интерес не только общества, но и государства по данному вопросу. Это дает основания утверждать о крайне актуальном характере урегулирования, преодоления и предупреждения такого явления как буллинг.

Поэтому авторы ставили своей целью выяснить содержание понятия и признаки буллинга с целью соотношения его со смежными понятиями; исследовать социально-психологические причины, условия возникновения и содержание сущностной опасности буллинга. Авторами были исследованы нормативно-правовое регулирование данного явления в Украине и зарубежных странах. Проанализированы Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно противодействия буллингу (травле)» и «Об образовании» относительно определения деяний, квалифицируемых как буллинг. Приведены статистические данные по распространению буллинга в школьной среде и выяснено, какие недостатки в реализации выполнения мер противодействия буллингу существуют в Украине. Указана административная ответственность, предусмотренная за совершение данных действий. Предложены оптимальные пути решения проблемы буллинга с учетом зарубежного опыта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: буллинг, насилие, кибербуллинг, буллер, жертва, антибуллинговая компания.

LEGAL REGULATION OF BULLYING: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Hradova Yuliia,

candidate of Law, associate Professor
of the Department of Constitutional
and municipal law faculty of Law
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svoboda Square,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Artamonova Mariia,

3rd year student of the Faculty of Law
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svoboda Square,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

ANNOTATION: a person, his life and health, honor and dignity, integrity and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Therefore, bullying in the school environment is not a new problem, but the scale and depth of these actions have become widespread in recent times. According to a study conducted by UNICEF in Ukraine, as of July 2017, 67% of children between the ages of 11 and 17 have been experiencing a bullying problem in the last 2-3 months only. With the passage of a new law governing acts that are subject to bullying, it becomes clear that not only the public but also the state is interested in this matter. This gives grounds for claiming the very urgent nature of regulating, overcoming and preventing such a phenomenon as bullying. Therefore, the authors aim to find out the meaning of the concept and the signs of bullying in order to distinguish it from related concepts; to investigate the socio-psychological causes, conditions of occurrence and content of the essential danger of bullying. The authors investigated the legal regulation of this phenomenon

in Ukraine and foreign countries. The Laws of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Countering Bullying (Harassment)" and "On Education" are analyzed to identify actions that qualify as bullying. We provide statistics on the spread of bullying in the school environment and find out what the shortcomings in the implementation of anti-bullying measures are in Ukraine. The administrative responsibility stipulated for the execution of these actions is indicated. The best ways of solving the problem of bullying are offered in the light of foreign experience.

KEY WORDS: bullying, violence, cyberbullying, bully, victim, anti-bullying company.

Булінг серед підлітків є широко розповсюдженою проблемою як в Україні, так і в усьому світі. Жертвою булера може стати будь-яка особа незалежно від статі, кольору шкіри, соціального походження чи віку, проте найбільш вразливою категорією є учні у віці від 11 до 17 років. Булінг зачіпає різні сфери суспільного життя: почуття безпеки у учнів і вчителів, фізичне і психологічне здоров'я, якість і ефективність діяльності, культуру шкільного життя в цілому. Саме тому так важливо зупинити дану проблему, яка вимагає активних дій з боку держави, адміністрації школи та батьків. Травля і знущання в шкільному середовищі, здавалось би, проблема не нова і яскраво характеризує сучасне покоління, але масштаби та глибина цих дій значно розширилися завдяки використанню комп'ютерних технологій. Більше половини дітей в Україні зазнають цькування в підлітковому віці.

За результатами дослідження, проведеного UNICEF в Україні, станом на липень 2017 року 67% дітей віком від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу лише за останні 2-3 місяці. З них 24% дітей були потерпілими, а 48% навіть нікому не розповідали про це [1]. Цифри вражаючі, адже майже кожна четверта дитина від 11 до 17 років була жертвою булінгу. Зазначені факти підтверджують актуальність нашого дослідження, що пов'язане з проблемою широкого розповсюдження булінгу в шкільному середовищі. Тому мета нашого дослідження полягає у аналізі причин та умов виникнення насильства серед підлітків та вироблення стратегії викорінення даного явища із суспільства.

Методологічну основу дослідження складають методи загальнонаукового та спеціально-наукового характеру, зокрема: діалектичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, статистичний та інші методи пізнання наукових явищ. Зокрема, порівняльно-правовий метод використовувався для вироблення антибулінгової стратегії в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн в боротьбі зі шкільним насильством. Статистичний метод наукового пізнання широко застосовувався з метою з'ясування розповсюдженості булінгу в Україні та світі загалом.

Булінг є однією з форм шкільного насильства, прояв якої полягає у значному та стрімкому вищості агресії поміж учасниками освітнього процесу. Власне саме слово «булінг» походить від англійського слова «to bully», що у перекладі на українську означає «залякувати», «цькувати». Смісловий підтекст булінгу полягає у примушуванні когось робити небажані для нього дії, тобто вчиняти дії проти його волі, що вже само по собі є насильством. Зважаючи на специфіку середовища виникнення та рольовий розподіл, булінг є специфічним видом насильства, адже сприятливим середовищем існування цього явища є дитячі та юнацькі колективи, із нестійкими поглядами на життя, надемоційним сприйняттям та вразливою психікою їх учасників. Керівним принципом, на якому ґрунтується булінг є соціальна, майнова або фізична нерівність, а метою – закріплення авторитету шляхом систематичного приниження певної особи.

Першими дослідженнями в сфері насильства серед дітей можна вважати книгу шведського лікаря Петера-Пауля Хайнемана «Мобінг. Групове насильство серед дітей і дорослих» (автор. мобінг та булінг розглядаються як слова синоніми). В той же час однією з найвідоміших є робота норвежського психолога Дена Олвеуса «Булінг у школі: вирішення проблеми», яка базувалась на дослідженнях проведених в 1983 році серед норвежських учнів. За даними Д. Олвеуса приблизно 16% дівчаток і 17,5% хлопчиків у всіх розвинених країнах світу 2-3 рази на місяць стають жертвами булінгу в тій чи іншій формі. Аналогічні дослідження проводились у Німеччині, результати яких підтвердили статистичні дані Д. Олвеуса та склали 15% жертв булінгу серед усіх опитаних.

Д. Олвеус виділив прямий і непрямий булінг, а також зазначив, що прямі знущання часто набувають форми явного фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали, а непрямі знущання – форми соціальної ізоляції та навмисного виключення з діяльності [2, с. 271].

В Україні визначення «булінгу» набуло регламентації з прийняттям Закону України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Цей Закон вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення № 8073-1-X від 07 грудня 1984 р. (далі – КУпАП) та Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р., доповнивши їх статтями про булінг. В наведених нормативно-правових актах булінг (цькування) визначається як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [3].

Доповненням адміністративних проступків таким діянням як булінг законодавець надає соціальної значущості його негативним проявам та засуджує їх, адже за вчинення булінгу передбачається адміністративна відповідальність. Крім того, склад діяння булінгу передбачає кваліфікуючі ознаки, що підтверджує посилену увагу до кожного окремо існуючого випадку на практиці.

З метою передчасно запобігти випадкам зловживання та встановити чіткі обриси (межі) яке саме діяння слід вважати булінгом, законодавець надає перелік його ознак у Законі України «Про освіту». Законодавчо регламентовані такі типові ознаки булінгу як:

- 1) систематичність діяння (повторюваність) – одноразове знущання не може вважатися булінгом;
- 2) наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності) – певні дії принизливого характеру мають бути чітко спрямовані певній особі або певному колу осіб, які будуть виступати в ролі жертви;
- 3) дії або бездіяльність кривдника, що мають наслідком заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого – в цьому випадку важливим є аспект внутрішнього (суб'єктивного) сприйняття жертвою знущань зі сторони булера [4].

Не тільки в Україні, а й в світі в цілому, спостерігається актуалізація проблеми існування та протидії булінгу, що потребує дієвих якісних перетворень, які значною мірою вплинуть на її подальший перебіг кількісних показників в прогресії скорочення. Деякі держави раніше зреагували на відповідні соціальні процеси прийняттям відповідних законодавчих актів, у тому числі й шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність. Всім цим змінам передувало проведення соціологічних опитувань серед учнів (потенційних жертв булінгу), результати яких були вражаючими. Наприклад, за результатами дослідження, проведеного у 2008 році британською компанією Plan International UK на Філіппінах майже 50% дітей піддавалися булінгу, тому у 2013 році владою був прийнятий відповідний акт по боротьбі з булінгом [5]. У 2006 році аналогічний закон був прийнятий у Великобританії, а у 2011 році – у Чилі. Майже у всі державах, крім аспекту власне булінгу (реального, вербального) розглядається проблема кібербулінгу та протидії їй. Також, у деяких країнах, наприклад, у Великобританії та Австрії, вчителі мають нормативно закріплений обов'язок втручатися у конфліктні ситуації [6; 7, с. 14].

Більшість новоприйнятих законів регулюють досить специфічний правовий аспект суспільних відносин: питання морально-психологічних взаємин (вимагаючи прийняття кодексів толерантності шкіл, правил внутрішнього порядку, правил спілкування у колективі). Тобто виходячи із того, що внутрішні правила окремої школи мають впливати на формування морально свідомої, чемної та толерантної особистості, загалом можна сказати, що глобально таким чином формується менталітет цілої нації.

Сутнісна небезпека булінгу як соціального явища вбачається щонайменше у трьох аспектах залежно від ролі учасника конкретної ситуації. Поведінка власне особи-булера (того, хто фактично здійснює активний виток агресії незалежно від характеру та матеріалізації її прояву) створює мікроклімат дозволеності та безкарності за будь-які протиправні вчинки цієї особи як зараз (у конкретній ситуації, що слалася), так і у майбутньому. Такий стан речей може створювати загрозу непорушності та можливості реалізації охоронюваних законом конституційних прав та свобод громадян, а також значною мірою підірвати авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування. Поведінка та психологічна обстановка, що формується навколо жертви злочину, у деяких випадках може створювати загрозу непорушності конституційного права на життя особи, провокуючи появу прагнень суїцидального характеру. Відношення до поведінки спостерігачів (свідків) певного агресивного прояву може руйнувати нормальні моральні якості особи, у тому числі милосердя, співчуття, та провокувати появу байдужості до оточуючих.

Соціальна природа булінгу досить багатогранна: нерівність дітей за майновим та владним цензом; наявність фактично неконтрольованої пропаганди насильства, наркотиків, спиртних напоїв – всього, що може бути джерелом або збудником неконтрольованого витoku агресії в учнів, психіка яких і без того є досить хиткою та вразливою; відсутність пропаганди мирного вирішення спорів та урегулювання конфліктів ненасильницьким способом; низький рівень правосвідомості та правової освіченості громадян [8].

У конституційно-правовому аспекті, існування булінгу, як актів систематичного насильства, ставить під загрозу непорушність та можливість реалізації одразу декількох конституційних прав і свобод громадян. Порушення цих цінностей, як правило, стосується жертви. З огляду на те, що булінг є систематичним та «шкільним» видом знущання, можна говорити про мету особи-булера: максимально унеможливити нормальні умови існування його жертви. Тим самим, булер може порушувати такі конституційні права жертви як право на відпочинок (наприклад, під час перерви змушуючи робити своє невиконане домашнє завдання), право на власність (відбираючи телефон чи інші особисті речі), право на повагу його гідності піддається в такому випадку беззаперечному порушенню, а також право на невтручання в особисте та сімейне життя тощо.

У виключних випадках, булінг може ставити під загрозу недоторканість одного із основоположних прав людини – права на життя. Як зазначалося раніше, булер своїми протиправними діями насильницького характеру, які суперечать волі потерпілого та всіляко завдають йому шкоди чи принижують його, провокує виникнення у жертви суїцидальних прагнень (що на думку принижованого позбавлять його настирливих та систематичних страждань), які подеколи можуть реалізовуватися. В такому випадку, наслідки булінгу будуть підлягати регулюванню з боку закону про кримінальну відповідальність. Людина, її життя та здоров'я в Україні згідно Основного Закону визнається найвищою соціальною цінністю [9], відповідно, булінгу, як явищу, що ставить під загрозу найвище благо держави, надається особливе значення.

З психологічної точки зору, небезпека булінгу полягає у тому, що саме шляхом насильства, приниження честі та гідності потерпілого, настирливих образ булер самостверджується, заробляє авторитет в колективі. Тобто, фактично одна із перших життєвих потреб глобального характеру реалізовується насильницьким шляхом у такому ранньому віці. Дитина згодом може не знаходити інших шляхів задоволення своїх, навіть, щоденних потреб, окрім як за допомогою приниження іншої особи.

Спираючись на дані статистики, досить абсурдним вдається твердження про те, що є можливим абсолютне викорінення булінгу як соціального явища на сучасному етапі розвитку суспільства. Більш коректною є мета максимальної мінімізації негативних проявів, їх найбільше скорочення. Остаточне викорінення булінгу як явища соціуму не є можливим, виходячи з того, що за своєю природою булінг є конфліктом. Ще античні філософи (Аристотель, Геракліт, Платон), які вивчали основи суспільного життя, довели, що у будь-якому суспільстві завжди будуть існувати конфлікти, як такі, при поділі і перерозподілі суспільних благ. «Змагання як ревне бажання зрівнятися є чимось хорошим і буває у людей хороших, а заздрість є чимось низьким і буває у людей низьких» [10, с. 95]. Тобто, якщо «перенести» це в дитячий колектив, зрозуміло, що в даному випадку суспільним благом буде виступати авторитет та увага, за яку всі члени колективу будуть прямо чи опосередковано змагатися. Це «змагання» і буде провокувати та утворювати конфлікти.

Першим кроком стратегії протидії булінгу в Україні держава обрала переведення булінгу в ранг адміністративного проступку. Питання полягає у тому, чи буде цей крок ефективним і дієвим відповідно до своєї початкової мети, адже історично прослідковуються непоодинокі випадки, що не завжди суворість з боку закону за вчинення того чи іншого діяння зменшує реальні показники цього явища на практиці (яскравим прикладом слугує запровадження смертної кари як виду покарання за окрему категорію злочинів, які продовжували вчинятися і після її легалізації).

Тому, на нашу думку, кращим варіантом дій буде профілактика булінгу. Саме вжиття превентивних заходів є найефективнішим способом, адже вони попереджають власне конфліктні ситуації булінгу, а відповідно, його імовірні негативні наслідки.

Сьогодні Україна, на відміну від інших держав світу, знаходиться на початковому етапі становлення антибулінгової стратегії. Держава дуже послідовно намагається вдаватися до будь-яких реформ аби вони були максимально дієвими та ефективними, а саме, спочатку, перед запровадженням відповідних законодавчих новел щодо булінгу, уже Міністерством освіти і науки України планувалося проведення циклу навчальних тренінгів для вчителів і школярів щодо попередження булінгу в Україні. Це є достатньо обґрунтованим рішенням, за якого відбувається роз'яснювальна робота серед учасників освітнього процесу про фактичний згубний вплив булінгу та його наслідки. Ще одним із аргументів необхідності проведення подібних програм є те, що під час таких тренінгів вчителів навчають основам правильної зовнішньої й психологічної допомоги всім тим, хто є жертвами цього явища [2, с. 273].

В Україні організаціями, що займаються проблемами булінгу є UNICEF (інформування батьків та дітей про булінг та протидія йому), Благодійний фонд "Kiddo" (протидія булінгу), Громадська організація "Студена" (недискримінаційне навчання), Український інститут дослідження екстремізму (дитяче насильство), Жіночий консорціум України (попередження та подолання насильства в дитячому середовищі), Український фонд "Благополуччя дітей" (вчить дитину захищати себе), Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда-Україна" (протидія насильству в сім'ї та школі) [11].

Як зазначалося раніше, 18 грудня 2018 року у другому читанні Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». КУпАП був доповнений статтею 173-4 яка передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин за вчинення булінгу [12]. Також передбачені кваліфікуючі ознаки діяння: вчинення таких дій групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Передбачається відповідальність й за неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу [12]. Фактично ця норма покладає юридичний обов'язок на директорів,

голів, завідуючих та інших керівників закладів освіти реагувати на відповідні насильницькі випадки шляхом ініціативного інформування.

Згідно нових змін Законом України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. на керівників освітніх закладів покладається спектр обов'язків щодо протидії булінгу. А саме, вони мають:

- розробляти, затверджувати та оприлюднювати план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;
- розглядати заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видавати рішення про проведення розслідування; скликати засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживати відповідних заходів реагування;
- забезпечувати виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);
- повідомляти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти [3, 4].

Тобто згідно нововведень, керівник як очільник певного навчального закладу наділяється колом повноважень, що сприяють протидії булінгу на локальному рівні, в рамках конкретного закладу. Він, у свою чергу, при наявності відповідної протиправної ситуації, інформує про такі випадки вищестоящі органи, а також відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, будується «ступенева» система, за якої центральні органи влади залишаються поінформованими про випадки булінгу в конкретних закладах регіонів. Відповідний обов'язок повідомлення покладається й на педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу [3, 4]. Таким чином в Україні «вибудована» система всесторонньої осудливої реакції на будь-які прояви булінгу в колективах.

Крім того, в Україні під егідою відкритості і прозорості покладається обов'язок кожного закладу освіти забезпечувати на своїх веб-порталах відкритий доступ до планів заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу; порядок реагування на доведені випадки та відповідальність причетних до цього осіб [3, 4]. З практичної точки зору це є стратегічно правильним кроком, оскільки з одного боку можливість відкритого доступу до цих ресурсів є одним із способів контролю з боку громадськості, яка не є байдужою до цієї проблеми, а з іншого – практичним «пугівником» дій при реальній конфліктній ситуації.

Кожен вітчизняний здобувач в рамках прав, наданих йому освітнім закладом має право на отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування)[3, 4]. Інститут психологічної допомоги надає можливість особі, що була причетна до вчинення булінгу (власне булер, потерпілий чи свідок) з'ясувати причину виникнення конфліктної ситуації з середини, від самого початку. На практиці це є необхідним інструментом «безпечного» виходу із ситуації, адже насильство і фізичного, і психічного характеру справляє великий вплив на свідомість та психічний розвиток дитини, що може позначитися на її світосприйнятті у майбутньому. Тобто захищаються права потерпілих від булінгу та створюються всі умови якісного, неупередженого розслідування ситуацій підліткового насильства та цькування. Якщо дитина стала потерпілим або свідком булінгу вона може звернутися до директора школи, який вже буде зобов'язаний зі своєї сторони вживати певних заходів, у першу чергу інформаційного характеру. Також потерпілий може звернутися до соціальної служби у справах сім'ї, дітей та молоді, зателефонувати на гарячу лінію протидії насильства в сім'ї та захисту прав дітей, до Національної поліції, а також до Центру безоплатної правової допомоги.

Сьогодні, в усіх школах є психологи та соціальні працівники, які здійснюють соціальний патронаж задля виявлення та попередження шкільного цькування. Вони провадять декілька видів діяльності щодо попередження булінгу: початкові лекції, роз'яснювальні бесіди, тестування, для молодших вікових категорій – розмальовки, картинки тощо. Також є можливим надання комплексної допомоги певній родині (прийом дитини у психолога проводиться разом із батьками для допомоги у взаєморозумінні).

Аналізуючи досвід Канади у врегулюванні даної проблеми, можна зазначити, що нинішні канадські школи відходять від принципу нульової толерантності до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи) [13, с. 1]. Поширеною практикою профілактики та протидії булінгу в ході аудиторної діяльності є запрошення гостей-експертів. Це може бути психолог, соціальний працівник, поліцейський, який співпрацює зі школою. Такі заняття присвячуються питанням законодавства, яке визначає правила поведінки підлітків [14, с. 84]. Велика увага в канадських школах приділяється поширенню антибулінгових ресурсів: на веб-сайтах шкіл розміщуються матеріали для учнів, учителів та батьків; шкільний та класний інтер'єр оформляється антибулінговими плакатами, стінгазетами, листівками. Для

здійснення моніторингу проблеми булінгу в школі регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів; ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків; ситуація обговорюється на зібраннях учителів [15, с. 34].

США демонструє дещо інший підхід: влада у своїй політиці виходить із того, що не обов'язково створювати тисячі офіційних антибулінгових програм, можна просто включити деякі її компоненти в повсякденне навчання. Тобто кожен урок прямо чи опосередковано торкається теми булінгу, виховання толерантності і поваги у колективі: це або спеціальний урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі [16].

У Норвегії антибулінгова кампанія має назву «Zero» («нуль»). Вона передбачає досить нетиповий підхід до такої протидії, зокрема, у кожній окремій школі створюється спеціальна рада, куди входять представники педагогічної ради, декілька батьків, деякі учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [17, с. 744].

Великі сумніви щодо ефективності реального функціонування викликає той аспект, що адміністративне стягнення у вигляді штрафу, передбачене за булінг, фактично здебільшого покладається на батьків булерів або осіб, що їх замінюють. Наприклад, при вчиненні булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років та вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють [12]. З юридичної точки зору це є вірним, проте з психологічної точки зору – це буде малоефективним. В даному випадку треба не карати, а пояснювати потенційним булерам, їхнім жертвам та просто свідкам цих дій до чого акти насильства в кінцевому випадку можуть привести. А наслідки є неприємно вражаючими: для жертв булінгу це починається з психологічної травми і закінчується суїцидом, для булера адміністративна відповідальність може стати реальним строком вже за кримінальним законодавством.

Нажаль, є сумнівною дієвість допомоги психолога, адже часто у школі працюють психологи без необхідного професійного досвіду (випадки цькування вважаються одними з найскладніших випадків з професійної точки зору, а тим більше, коли воно відбувається у дитячому колективі), тому учні просто не сприймають їхні поради та рекомендації належним чином.

Важливим аспектом, якому не приділяється достатня кількість уваги на практиці, є, на нашу думку, робота кваліфікованого психолога не тільки з дітьми, а й з їх батьками, оскільки вони можуть опосередковано бути причетними до булінгу. Вже неодноразово наголошувалося на тому, що небезпека булінгу полягає у тому, що справляється надпотужний вплив на психіку дитини, який може мати наслідки в її житті у майбутньому. Тому батьки також не завжди можуть адекватно оцінювати ситуацію, до якої причетна їх дитина. Вкрай важливим є те, аби батьки також були залучені до психологічної допомоги, що надається дитині, адже часто надемоційний прояв агресивної поведінки булера є реакцією на непорозуміння в сім'ї.

Ще одним нюансом сучасної практики, на нашу думку, є те, що більшість антибулінгових заходів спрямовані на припинення ситуації, що вже сталася, та притягнення до відповідальності винних осіб. Цілком логічно, що такі заходи повинні мати місце, проте, на нашу думку, більш правильно концентрувати увагу саме на попередженні небажаних ситуацій, профілактики їх вчинення. Тож, з практичної точки зору, доцільніше збільшити кількість превентивних заходів: роз'яснювальна робота з боку вчителів, психологів, соціальних працівників, старших підлітків, з боку громадськості, проведення різноманітних інтерактивів, заходів, що сприяють згуртуванню колективу та інше.

Тож, в Україні сьогодні антибулінгова кампанія знаходиться на стадії свого початкового розвитку. Не можна заперечувати ефективність впроваджених та існуючих зараз заходів боротьби із булінгом. Проте досвід передових країн світу доводить те, що пріоритет має надаватися профілактиці існування цього явища, що буде більш дієвим, адже попередивши негативний вплив не треба турбуватися про те, як подолати його наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html. (дата звернення 18.05.2019)
2. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Науковий юридичний журнал: Правові новели*. 2018. №4. С. 270-275.
3. Закон України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 19.05.2019)
4. Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р. «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 19.05.2019)
5. Офіційний веб-портал Plan International United Kingdom URL: <https://plan-uk.org>. (дата звернення 21.05.2019)
6. Офіційний веб-портал влади Великобританії URL: <https://www.gov.uk>. (дата звернення 22.05.2019)

7. European Antibullying Network –Prof. Vasso Artinopoulou Ph. D.&Mrs. IroMichael. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf. (дата звернення 18.05.2019)
8. Іваній О. М. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 3. Том 2. С. 107-110.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 23.05.2019)
10. Античные риторики. М.: МГУ, 1978. 352 с.
11. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitannyaми-buingu-v-ukrayini>. (дата звернення 18.05.2019)
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 80731-X від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (дата звернення 22.05.2019)
13. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. *eJournal of Education Policy*. Fall 2012. P. 1-6.
14. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
15. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 4 (26). С. 28-35.
16. Офіційний веб-портал UnitedStatesGovernment URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>. (дата звернення 18.05.2019)
17. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel*, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. – Vol. 39, No. 6, December 2009, p. 737–750. URL: https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_anti-bullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies. (дата звернення 21.05.2019)

REFERENCES

1. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html. (дата звернення 18.05.2019)
2. Janishevs'ka K. D., Timoshenko O. O. Dejaki problemi protidii bulingu v Ukraini ta shljahi ih virishennja. *Naukovij juridichnij zhurnal: Pravovi noveli*. 2018. №4. S. 270-275.
3. Закон України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії булінгу (цькування)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 19.05.2019)
4. Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р. «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 19.05.2019)
5. Офіційний веб-портал Plan International United Kingdom URL: <https://plan-uk.org>. (дата звернення 21.05.2019)
6. Офіційний веб-портал влади Великобританії URL: <https://www.gov.uk>. (дата звернення 22.05.2019)
7. European Antibullying Network –Prof. Vasso Artinopoulou Ph. D.&Mrs. IroMichael. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf. (дата звернення 18.05.2019)
8. Іваній О. М. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 3. Том 2. С. 107-110.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 23.05.2019)
10. Античные риторики. М.: МГУ, 1978. 352 с.
11. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitannyaми-buingu-v-ukrayini>. (дата звернення 18.05.2019)
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 80731-X від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (дата звернення 22.05.2019)
13. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. *eJournal of Education Policy*. Fall 2012. P. 1-6.
14. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
15. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 4 (26). С. 28-35.
16. Офіційний веб-портал UnitedStatesGovernment URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>. (дата звернення 18.05.2019)
17. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel*, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. – Vol. 39, No. 6, December 2009, p. 737–750. URL: https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_anti-bullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies. (дата звернення 21.05.2019)